

Любов БЕВЗЕНКО

Ключові слова: соціальний успіх, ресурси досягнення успіху, практики успіху, символічні регулятори практик успіху.

Статтю присвячено реконструкції двох символічних фігур, що існують у нашому культурно-символічному просторі. Це символічна фігура людини, що має шанс бути успішною за наших соціокультурних реалій, та, відповідно, за реалій західного суспільства. Емпіричною базою дослідження стали результати загальнонаціонального опитування 2009 року та двох опитувань 2011 року, в яких генеральну сукупність склали, з одного боку, – випускники українських шкіл 2012 року, а з іншого – українські вчителі старших класів.

УДК 316.74:37

СИМВОЛІЧНА РЕГУЛЯЦІЯ ПРАКТИК УСПІХУ: НА БАЗІ ОПИТУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

© Бевзенко Л., 2012

ця стаття є продовженням низки робіт автора, присвячених проблемі ресурсів досягнення соціального успіху в нашій країні [1]. Якщо в попередніх статтях ця проблема вивчалася на базі загальнонаціонального опитування [2], то в цій роботі до нього додається ще й цікавий результат двох опитувань 2011 року, в яких генеральну сукупність склали, з одного боку, випускники українських шкіл 2012 року, а з іншого (формуючи другий масив респондентів) – українські вчителі старших класів [3].

Важко заперечувати те, що у кожному культурному форматі одним із основних регуляторів соціальної поведінки (соціальних практик) є вмонтоване в систему культурно пропонуванних смислів уявлення про соціально успішне життя. Це не завжди позначалося поняттям «успіх» – скажімо, за радянських часів цей термін майже не використовувався у позначенні суспільних цілей, яких мала прагнути радянська людина. Але кожна культура, зокрема і радянська, обов'язково пропонує уявлення про те, що означає «мати високий соціальний статус», створюючи тим самим вектор спрямованості багатьох суспільних практик. Власне як «успіх» це почали позначати лише в рамках тієї культури, яку ми можемо умовно позначати як культуру модерну. Це багато в чому було пов'язано

з тими процесами індивідуалізації, на які ця культура спиралася, що, своєю чергою, давало можливість перейти від розмитого за умов традиції уявлення про успішне життя як роду ознаку до позначення успішності як переважно індивідуального надбання.

Культурна ситуація, що спостерігається у нас зараз, виглядає як напружене поле конкуренції різних культурних модусів – традиційної культури, радянської культури, модерних культурних зразків та навіть постмодерних культурних пропозицій. Ця особливість нашої культурної ситуації в проекції на смисл соціального успіху призводить до існування, власне, кількох таких смислових утворень, які мало між собою узгоджуються [4]. Ті уявлення про успіх, що пропонувалися традиційною культурою та близькою до неї радянською (і намагалися пов'язувати успіх із колективними суб'єктами соціального життя) починає активно конкурувати з досяжницькими індивідуалізованими форматами успіху культури модерну.

Як це відбивається на актуальних для нашого суспільства практиках соціального успіху?

Перед тим, як шукати відповідь на це питання, хочемо уточнити: йдеться не про той бік успішності, що пов'язаний із суб'єктивним переживанням успішності свого життя і близький до відчуття щастя. Це окреме питання й окрема розмова про те, яка культура якому формату успіху – об'єктивному чи суб'єктивному – надає перевагу. Цьому питанню приділялося чимало уваги, зокрема і нашими вітчизняними соціологами [6]. Але наразі йтиметься саме про об'єктивний, соціально визнаний успіх, що в рамках модерних культурних форматів пов'язаний саме з досяжницькими прагненнями.

Під практиками об'єктивного соціального успіху ми розумітимемо спрямованість соціальної поведінки на отримання певних символічних підтверджень успішного життя, тих символів, за якими людину можна буде визначити успішною за стандартами успішності, притаманними даній культурі.

Весь комплекс практик соціального успіху, своєю чергою, можна поділити на два

складники. З одного боку, зазначене прагнення до набування символічних ознак успішності. Це, так би мовити, кінцева мета таких практик. У плані вивчення символічних регуляторів цього складника практик успіху цікаво подивитися, як саме та чи інша культура чи субкультура символічно кодує цю мету. Варто зазначити, що іноді доволі віддалені за своєю суттю культурні формати можуть кодувати мету практик успіху дуже близькими символічними рядами. Особливої уніфікації ці коди набувають у контексті суспільства споживання та тих стилів життя, що символічно фіксують перебування на високих соціальних щаблях. Тут навіть поверхового спостереження достатньо, щоб стверджувати: споживацькі символи успішності в наших соціокультурних реаліях не надто відрізняються від тих, що існують в розвинених країнах Заходу. Але більш докладне вивчення цієї сторони практик успіху не є нашим завданням.

Цікавитиме нас інший, не менш, а в нашій ситуації може й більш важливий зріз цієї проблеми. Це той другий складник практик успіху, що пов'язаний із пошуком та здобуттям ресурсів його досягнення, ресурсів набування згаданих вище символічних ознак (Бурдье сказав би – символічного капіталу). На відміну від віддаленої кінцевої мети, ці ресурси є тим, що регулює повсякденні практики. Кожного дня людина торує свій шлях успішності, не зовсім усвідомлюючи, а іноді й зовсім не усвідомлюючи того, що вона більшою чи меншою мірою орієнтується на присутні у суспільному символічному просторі символи успішного життя та уявлення про дієві ресурси його досягнення.

Конкретизуючи наше завдання в плані його емпіричного розв'язання, ми обираємо мету – реконструювати ту символічну фігуру успішної людини, яка активно впливає на практики успіху наших людей. І зробити акцент в цій реконструкції саме на тих ресурсах досягнення успіху, що ними послуговується цей гіпотетичний символічний персонаж у наших конкретних соціокультурних реаліях.

Цікавість та рельєфність такому завданню має надати, на нашу думку, те подвійне реконструювання, до якого ми маємо намір вдатися. А саме – реконструювати цю символічну фігуру в рамках нашої нестабільної, розмитої культурної реальності, з одного боку, і з іншого, – реконструювати те уявлення про цю ж таки символічну фігуру, що існує у наших громадян, але вже в рамках стабільної модерної культури. Різниця між цими двома символічними персонажами і дасть нам можливість зрозуміти, якою мірою наші реалії відрізняються від тих ідеалів, яких ми прагнемо, декларуючи прихильність модернізаційним змінам.

Кілька слів про побудову інструментарію. Первинною теоретичною концепцією тут для нас було уявлення П. Бурдьє про те, що, окрім економічного, ми володіємо цілою низкою різних капіталів, які задіяні у практиках успіху [5]. Маючи ці капітали ми, з одного боку, прагнемо конвертувати їх на успіх та його символи, а з іншого – здійснити проміжний обмін одних капіталів на інші, які є ходовими в питанні обміну на успіх. (Скажімо, такий людський капітал, як краса, можна обміняти на більш високу соціальну позицію, беручи участь у конкурсі краси або вийшовши заміж за мільйонера).

Таблиця 1

Складники робочого інструментарію

Види капіталу	Ресурси як компоненти відповідного капіталу
ЛЮДСЬКИЙ	Високий інтелект, здібності
	Приваблива зовнішність
	Гарне здоров'я
	Готовність ризикувати
ОСОБИСТІСНИЙ	Уміння іноді обходити закон
	Чесність, принциповість
	Егоїзм, індивідуалізм
	Прагнення і уміння робити людям добро
СОЦІАЛЬНИЙ	Походження з родини з високим соціальним становищем
	Впливові родичі
	Впливові друзі

КУЛЬТУРНИЙ	Знання іноземних мов
	Гарна освіта
	Вихованість, гарні манери
	Уміння переконувати, красномовність
	Політична обізнаність
ЕКОНОМІЧНИЙ	Уміння розпоряджатися грошми
	Матеріальний добробут
	Заможні батьки

Головним питанням, що пропонувалося нашим респондентам в усіх трьох згаданих опитуваннях, було: «Що з названого нижче, на Вашу думку, є найважливішим для досягнення людиною високого соціального становища у нашій країні та в країнах Заходу?» Список ресурсів був сформований із того, що міститься в таблиці 1.

Нашим трьом згаданим аудиторіям це питання ставилося у 2009-му та 2011-му роках. Варто зазначити, що два роки різниці майже не позначилися на загальній картині, а в наших термінах – на загальному портреті того символічного персонажа, що шукає шлях до соціального успіху в наших реаліях.

Слід підкреслити: опитування школярів та вчителів є надзвичайно цінне. Учні випускних класів – це найчутливіша до таких символів аудиторія, бо їхнє прагнення соціального успіху ще не пригнічене негативним досвідом і вони активно відшукують ті ресурси, які вважають задіяними в реальних практиках успіху. У відповідях вчителів відбивається їхній подвійний досвід – їхній власний життєвий шлях, а також оцінка життєвого шляху випускників попередніх років, долю яких вчителі мають можливість відстежувати, часто непогано знаючи ті обставини, в яких діти зростали. Йдеться, передусім, про певні біографічні моменти – рівень впливовості батьків, батьківські статки, соціальний статус сім'ї, рівень інтелекту дитини, її рівень освіти. Тобто, вчителі тут можуть виступати у ролі доволі компетентних експертів із запропонованої проблеми.

Далі ми наводимо три пари таблиць, з яких добре видно, що обирали наші респонденти в цих опитуваннях – по всій країні

(таблиці 2–3), випускники шкіл (таблиці 4–5) та вчителі старших класів (таблиці 6–7). Обране в таблицях проранжовано за порядком значущості – так наше завдання реконструкції успішних символічних персонажів буде найлегше розв'язувати. Звичайно, йдеться не про реальну ситуацію на Заході, а про те, як це бачать наші громадяни.

Таблиці 2–3

Рівень значущості ресурсів – загальний масив, 2009 рік, N=1789 *, (%)

Що з названого нижче, на Вашу думку, є найважливішим для досягнення людиною високого соціального становища у нашій країні та в країнах Заходу?

Рівень значущості ресурсів досягнення соціального успіху у нашій країні		
	Варіант відповіді	% відповідей
1	Впливові родичі	51,1
2	Походження з родини з високим соціальним становищем	37,9
3	Заможні батьки	36,5
4	Уміння іноді обходити закон	33,1
5	Високий інтелект, здібності	30,3
6	Гарне здоров'я	27,6
7	Впливові друзі	27,0
8	Гарна освіта	25,8
9	Готовність ризикувати	18,6
10	Уміння розпоряджатися грошми	14,4
11	Знання іноземних мов	12,8
12	Уміння переконувати, красномовність	12,3
13	Егоїзм, індивідуалізм	12,0
14	Приваблива зовнішність	11,1
15	Чесність, принциповість	11,0
16	Готовність допомагати людям	10,2
17	Політична обізнаність	7,0
18	Прагнення і уміння робити людям добро	6,1
19	Вихованість, гарні манери	4,8

*респонденти мали змогу дати до п'яти відповідей.

Рівень значущості ресурсів досягнення соціального успіху у країнах Заходу		
	Варіант відповіді	% відповідей
1	Високий інтелект, здібності	56,1
2	Гарна освіта	49,0
3	Походження з родини з високим соціальним становищем	24,2
4	Уміння розпоряджатися грошми	23,7
5	Гарне здоров'я	23,0
6	Знання іноземних мов	22,6
7	Готовність ризикувати	18,3
8	Чесність, принциповість	18,3
9	Заможні батьки	15,5
10	Уміння переконувати, красномовність	13,7
11	Впливові родичі	12,8
12	Вихованість, гарні манери	11,2
13	Політична обізнаність	9,9
14	Приваблива зовнішність	9,7
15	Готовність допомагати людям	8,1
16	Впливові друзі	7,3
17	Егоїзм, індивідуалізм	6,1
18	Уміння іноді обходити закон	5,3
19	Прагнення і уміння робити людям добро	5,2

Таблиці 4–5

Рівень значущості ресурсів – школярі, 2011 рік, N=1013, (%)

Що з названого нижче, на Вашу думку, є найважливішим для досягнення людиною високого соціального становища у нашій країні та в країнах Заходу?

Рівень значущості ресурсів досягнення соціального успіху у нашій країні		
	Варіант відповіді	% відповідей
1	Впливові родичі	43,6
2	Високий інтелект, здібності	41,9
3	Уміння іноді обходити закон	36,6
4	Заможні батьки	35,7
5	Гарна освіта	35,6
6	Гарне здоров'я	32,3
7	Готовність ризикувати	29,8

8	Приваблива зовнішність	28,9
9	Уміння переконувати, красномовність	28,8
10	Походження з родини з високим соціальним статусом	28,1
11	Впливові друзі	27,5
12	Знання іноземних мов	26,2
13	Егоїзм, індивідуалізм	23,2
14	Уміння розпоряджатися грошми	21,8
15	Чесність, принциповість	19,1
16	Готовність допомагати людям	18,8
17	Прагнення і уміння робити людям добро	16,3
18	Політична грамотність	15,3
19	Вихованість, гарні манери	14,9

*респонденти мали змогу дати до п'яти відповідей.

Рівень значущості ресурсів досягнення соціального успіху у країнах Заходу		
	Варіант відповіді	% відповідей
1	Високий інтелект, здібності	61,2
2	Гарна освіта	58,8
3	Знання іноземних мов	42,6
4	Чесність, принциповість	33,1
5	Політична грамотність	31,4
6	Гарне здоров'я	30,4
7	Уміння розпоряджатися грошми	27,9
8	Готовність допомагати людям	26,8
9	Вихованість, гарні манери	24,4
10	Готовність ризикувати	20,8
11	Уміння переконувати, красномовність	20,3
12	Походження з родини з високим соціальним статусом	19,7
13	Прагнення і уміння робити людям добро	17,6
14	Заможні батьки	14,7
15	Приваблива зовнішність	14,2
16	Впливові родичі	11,5
17	Егоїзм, індивідуалізм	9,8
18	Впливові друзі	9,5
19	Уміння іноді обходити закон	8,8

Таблиці 6–7

Рівень значущості ресурсів – учителі, 2011 рік, N=1066 (%),

Що з названого нижче, на Вашу думку, є найважливішим для досягнення людиною високого соціального становища у нашій країні та в країнах Заходу?

Рівень значущості ресурсів досягнення соціального успіху у нашій країні		
	Варіант відповіді	% відповідей
1	Впливові родичі	54,9
2	Походження з родини з високим соціальним статусом	54,5
3	Заможні батьки	50,9
4	Високий інтелект, здібності	37,0
5	Уміння іноді обходити закон	34,9
6	Впливові друзі	32,3
7	Гарна освіта	30,9
8	Гарне здоров'я	27,5
9	Знання іноземних мов	24,7
10	Готовність ризикувати	22,4
11	Уміння розпоряджатися грошми	17,5
12	Уміння переконувати, красномовність	17,1
13	Приваблива зовнішність	12,7
14	Егоїзм, індивідуалізм	11,4
15	Чесність, принциповість	10,8
16	Готовність допомагати людям	10,5
17	Політична грамотність	9,8
18	Прагнення і уміння робити людям добро	6,4
19	Вихованість, гарні манери	5,9

Рівень значущості ресурсів досягнення соціального успіху в країнах Заходу		
	Варіант відповіді	% відповідей
1	Високий інтелект, здібності	80,1
2	Гарна освіта	69,0
3	Знання іноземних мов	35,2
4	Гарне здоров'я	33,8
5	Уміння розпоряджатися грошми	33,0
6	Готовність ризикувати	27,8

7	Уміння переконувати, красномовність	26,4
8	Походження з родини з високим соціальним статусом	25,3
9	Політична грамотність	23,3
10	Чесність, принциповість	21,7
11	Вихованість, гарні манери	13,9
12	Готовність допомагати людям	11,4
13	Заможні батьки	10,8
14	Егоїзм, індивідуалізм	9,6
15	Приваблива зовнішність	7,2
16	Впливові родичі	6,5
17	Прагнення і уміння робити людям добро	5,3
18	Впливові друзі	4,5
19	Уміння іноді обходити закон	3,7

*респонденти мали змогу дати до п'яти відповідей.

Наведені дані дають можливість зробити висновок про ту значну відстань між ресурсами, що виглядають дієвими для досягнення соціального успіху в нашій країні і, відповідно, ресурсами, що слугують цій самій меті в країнах модернізованого Заходу. Такий висновок можна зробити, порівнявши перші п'ять позицій у всіх трьох парах таблиць. Зробимо це порівняння у термінах анонсованої вище реконструкції присутньої у свідомості наших громадян символічної фігури людини, яка має можливість досягти високих соціальних позицій – відповідно в наших та західних реаліях.

Зауважимо, що проективний формат питання є методично адекватним такому завданню, бо саме так люди висловлювалися з приводу того загального враження про успішне життя, що в них склалося, а не з приводу своїх власних біографічних обставин, які ми часто схильні описувати менш об'єктивно, ніж чужі.

Почнемо з символічного відображення практик успіху в нашій країні. Для такої реконструкції візьмемо перші п'ять позицій із *таблиць 2, 4, 6*. Вони дають нам уявлення про ті *основні капітали*, якими, на думку респондентів, має володіти у нас той, хто прагне успішно здолати щаблі соціальної драбини. На прагнення володіти цими капі-

талами, примножувати їх та обмінювати на успіх і будуть спрямовані практики успіху такої людини. Що ми бачимо? Результати всіх трьох опитувань тут майже повністю збігаються. Головне, що можна сказати про цю символічну фігуру – вона має потужний соціальний капітал у вигляді впливових родичів – це перша позиція в усіх трьох таблицях. Економічний капітал у вигляді заможності батьків теж входить у першу п'ятірку для всіх трьох опитаних аудиторій. З низки варіантів відповідей, що характеризують особистісний капітал нашого символічного персонажа, сюди увійшло його вміння іноді обходити закон. І четверта загальна для всіх трьох таблиць позиція, яку ми віднесли до людського капіталу – це високий інтелект та здібності. Слід відзначити – школярі до цієї п'ятірки включили і гарну освіту, хоча в загальному опитуванні ця відповідь стоїть лише на восьмій позиції, а в таблиці опитування вчителів – на сьомій.

Щоб домалювати загальний портрет, варто звернутися до тих складників згаданих капіталів, які нашим респондентам видаються найменш потрібними для досягнення успіху в наших соціокультурних реаліях. Їх ми знайдемо, відповідно, в останніх п'яти позиціях таблиць, що аналізуються. Тут наші опитані аудиторії були не менш однотайними, і є чотири з п'яти позицій, які містяться в усіх трьох таблицях одночасно – *це чесність та принциповість, вихованість, гарні манери, готовність допомагати людям, прагнення і уміння робити людям добро*. Як бачимо, все це дуже близькі за своєю суттю відповіді і стосуються тих складників особистісного та культурного капіталу, які корелюють із людяністю, моральністю.

Узагальнюючи, можна сказати: на думку наших респондентів, символічний персонаж, що має шанси бути в нашій країні успішним, являє собою людину, яка, передусім, забезпечена підтримкою впливових родичів і саме на них сподівається у першу чергу, прагнучи успіху. Це людина з небідної сім'ї, вона не надто законослухняна і вмє, коли треба, обходити закони. Відповідно,

чесність та принциповість їй мало притаманні, вже хоча б з огляду на попередню характеристику, – важко водночас бути чесним та обходити закони. Не «обтяжують» нашого героя і такі чесноти, як вихованість, гарні манери, вміння бути добрим до людей. А от інтелектом і здібностями наш символічний персонаж не обділений і на цей ресурс серйозно покладатися. Щоправда, зважаючи на те, що інтелект і здібності – ціннісно нейтральні, ми можемо зробити висновок – інтелектуальний супровід потрібний для більшої ефективності таких ресурсів, як впливовість родини, її заможність та готовність порушувати закони.

Символічна фігура аналогічного персонажу для реалій західної модернізованої культури в очах наших респондентів виглядає не такою чіткою та узгодженою в розумінні резонансності відповідей всіх трьох зазначених аудиторій. Серед перших п'яти позицій відповідно у таблицях 3, 5, 7 спільними є *високий інтелект та здібності*, а також *гарна освіта*. А от серед п'яти останніх – *впливові друзі та вміння іноді обходити закон*.

Як бачимо, спільними для двох наших символічних фігур, що прагнуть успіху у різних соціокультурних реаліях, виявляються необхідність мати високий інтелект та здібності. Це єдине, в чому ми нині близькі до модерних стандартів відповідно до обраної системи аналізу.

Що можна сказати про наш символічний персонаж успішної людини і про його символічний шлях до успіху з огляду на впливи тих різних культурних модусів, що присутні зараз у нашій соціокультурній палітрі? Думаю, ми можемо констатувати доволі химерне поєднання культурних запитів традиції (впливові родичі, заможні батьки), модерну (високий інтелект і здібності) та кримінальної субкультури (вміння обходити закон). І це поєднання складає нашу сучасну соціокультурну реальність. Її символічні фігури, смисли та норми активно регулюють практики успіху в нашій країні.

Безумовно, можна заперечити, що цей образ є надто узагальненим. Справді, його розмитість у проекції на різні соціологічні

категорії громадян одразу стає помітною, коли ми вдаємося до більш докладного аналізу. Скажімо, аналіз опитування 2011 року учнів середніх шкіл (випускників 2012-го) за статтю та місцем проживання дає доволі цікаві результати. Їх наведено в *таблиці 8*. Для порівняння у першому стовпчику містяться результати по всьому масиву (повторення *таблиці 4*), впорядкована вся таблиця за рангами, що відповідають саме цьому стовпчику. Вже побіжного погляду вистачає, щоб сказати – символічні фігури, що регулюють практики успіху різні для *дівчат та хлопців*, а також для *сільських та міських школярів*. Дівчата схильні менше покладатися на родичів, а на освіту – більше, сільські діти теж не надто покладаються на впливових родичів, а освіта їм видається вагомішим ресурсом, ніж міським дітям.

Портрети, які можна вималювати, реконструюючи регульовальні символічні фігури для кожної з позначених категорій, заслуговують на більш докладний аналіз, але зазначена різниця поки що суттєво не впливає на загальну картину, хоча дає певну надію на зміну тенденцій. Результати, наведені в *таблиці 8*, а також все сказане вище дають нам можливість зробити певні **висновки**.

В конкретних реаліях соціокультурної ситуації, що склалася в нашій країні, результатом регульовального впливу культури є самоорганізаційне, спонтанне оформлення нових домінантних смислів та символів успіху, нових правил гри в успішне життя, що тягнуть за собою відповідні практики успіху. Дослідження показало, що сформований у свідомості наших громадян символічний образ людини, яка прагне соціального успіху в наших реаліях і має шанс його досягти, можна описати так: це розумна, інтелектуально обдарована людина, яка, проте, ці свої здібності використовує, передусім, для того, щоб вміло задіяти у процесі додання соціальних вершин такі ресурси, як *впливові родичі, економічний капітал батьків та вміння вдало обходити закони*. Освіта, хоча і не пасе задніх, виглядає поки що ресурсом середньої

**Розподіл відповідей за статтю та місцем проживання – випускники, 2011 рік, N = 1013
%. (Впорядковано за першим стовпчиком)***

Що з названого нижче, на вашу думку, найбільшою мірою сприяє досягненню людиною високого соціального становища в нашій країні?

	Загальний масив	Велике місто > 250 т. осіб	Невелике місто чи селище міського типу	Село	Чоловіки	Жінки
Впливові родичі	43,6	46,9	46,9	36,0	46,1	41,6
Високий інтелект, здібності	41,9	40,8	45,9	38,1	42,9	40,4
Уміння іноді обходити закон	36,6	40,3	36,7	31,3	42,2	31,5
Гарна освіта	35,6	31,7	35,7	40,1	31,6	38,8
Гарне здоров'я	32,3	24,8	33,4	42,8	29,0	36,5
Готовність ризикувати	29,8	29,1	32,5	28,6	32,0	28,4
Приваблива зовнішність	28,9	26,7	34,8	25,6	27,9	29,9
Уміння переконувати, красномовність	28,8	25,6	31,5	28,6	25,1	31,3
Походження з родини з високим соціальним статусом	28,1	28,8	29,5	25,9	26,2	29,9
Впливові друзі	27,5	27,7	33,8	21,2	31,0	24,7
Знання іноземних мов	26,2	27,5	26,2	25,3	24,7	28,2
Егоїзм, індивідуалізм	23,2	22,9	26,9	19,5	26,4	20,4
Уміння розпоряджатися грошми	21,8	17,6	21,0	28,3	19,9	23,5
Чесність, принциповість	19,1	15,7	21,3	21,9	20,6	18,3
Готовність допомагати людям	18,8	16,0	20,0	21,9	18,2	19,8
Прагнення і уміння робити людям добро	16,3	16,5	18,7	13,8	16,0	16,7
Політична грамотність	15,3	9,9	17,7	19,9	16,0	14,8
Вихованість, гарні манери	14,9	10,4	18,4	16,2	14,3	15,0

* Респонденти могли давати до п'яти відповідей.

значущості. При цьому наші громадяни доволі рельєфно відрізняють у своєму символічному просторі дві символічні фігури – того, хто прагне і може досягнути успіху в нашій країні, і того, хто йде до цієї ж мети у країнах Заходу. Спільне у цих двох персонажів лише те, що вони наділені інтелектом і здібностями. В іншому ж успішна людина у реаліях західної культури (в уявленні наших громадян) – це та, яка задіяла свій інтелект, передусім, для здобуття освіти.

Якщо говорити про проекцію цього символу у систему практик успіху й у відповідну нормативну систему, то той нормативний порядок, що при цьому утворюється, швидше слід віднести до аномійного. Але тут нічого дивного немає – свого часу ще Р. Мертон пе-

реконливо показав, що в ситуації нестабільності, яку він позначав як ситуацію соціокультурного дисбалансу, аномійний поведінки є очікуваною системною реакцією [7].

Намагаючись знайти певні позитиви у наведених результатах, можна сказати – надію на зміну зазначеного символічного регулятора дають відмінності, які має цей символ в уявленнях *міської та сільської молоді, хлопців та дівчат*. Молоді люди в селі, не маючи того капіталу впливових та заможних родичів, що його набагато частіше мають їхні міські однолітки, схильні більше покладатися на себе, спрямовувати свій інтелект на здобуття освіти як ресурсу успішності. Дівчата, відчуваючи, що норми традиційної культури висуюють до них від-

повідні традиційні вимоги, теж налаштовуються на посилення такого ресурсу, як освіта, що може підвищити їхні шанси на успіх у ситуації гендерної нерівності. Моделі самоорганізаційної соціокультурної динаміки не гарантують нам швидкої зміни цього символічного регулятора з маргінального на мейнстрімовий, але така можливість існує завдяки наявності соціальних носіїв цього символічного образу.

Література

1. **Бевзенко Л. Д.** Ресурси реалізації соціальних інтересів громадян: вітчизняні та західні реалії в уявленнях українців / Л. Д. Бевзенко // Українське суспільство – моніторинг соціальних змін. – К., Ін-т соціології НАН України, 2009. – С. 228–239; Бевзенко Л. Д. Модернізаційні процеси в Україні – деякі соціологічні констатації / Л. Д. Бевзенко // Українське суспільство. 20 років незалежності. Соціологічний моніторинг. Т. 1. Аналітичні матеріали; за ред. д. е. н. Ворони В. М., д. с. н. Шульги М. А. – К. : Інститут соціології НАН України, 2001. – С. 55–68; Бевзенко Л. Д. Соціальний інтерес та життєвий успіх / Л. Д. Бевзенко // Соціальні інтереси в контексті соціокультурної модернізації. – К. : Ін-т соціології НАНУ, 2011. – С. 289–306.
2. Громадська думка в Україні – 2009. Інститут соціології НАНУ. – К. : Омнібус, 2009. – (Опитано 1200 респондентів, республіканська вибірка, репрезентативна за ознакою віку, статі та місця проживання. Квітень – травень 2009 р., похибка вибірки в межах 2,5 %).
3. Загальнонаціональне дослідження випускників середніх щкіль та вчителів старших класів. Інститут соціології НАНУ та Інститут педагогіки НАПН. Опитано 1013 випускників та 1066 вчителів старших класів. Вибірка репрезентативна за статтю та місцем проживання. Похибка вибірки у межах 3,2 %. Вересень – жовтень 2011 року.
4. **Бевзенко Л. Д.** Смысл жизненного успеха: социально-культурологический контекст / Л. Д. Бевзенко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2000. – № 1. – С. 34–51.
5. **Бурдые П.** Формы капитала / П. Бурдые // Экономическая социология. – 2002. – Т. 3. – № 5. – С. 60–75; Радаев В. В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация / В. Радаев // Экономическая социология. – 2002. – Т. 3. – № 4. – С. 20–32.
6. Див. наприклад: Психология жизненного успеха. Опыт социально-психологического анализа преодоления критических ситуаций / Р. Ануфриева, Е. Головаха, Л. Сохань и др. – К. : Ін-т соціології НАН України, 1995; Бевзенко Л., Головаха Е., Злобіна Е., Шульга Н. Жизненный успех: беседа за круглым столом // Лидия Сохань. Искусство жизнотворчества. Предназначение. Жизнотворчество. Судьба. Социологические очерки, социально-психологические эссе, интервью, глоссарий. – К. : Издательский Дом Дмитрия Бурого, 2009. – С. 287–317; Злобіна О. Г. Уявлення про успіх як регулятор поведінкових стратегій особистості / О. Г. Злобіна // Наукові студії із соціальної та політичної психології. Збірник статей. – Вип. 8 (11). – 2004. – С. 85–97.
7. **Мертон Р.** Социальная структура и аномия / Р. Мертон // СОЦИС. – 1992. – № 3–6.